

EBÜ MUÂZ et-TÜMENİ

EBÜ MUÂZ et-TÜMENİ

(أبو معاذ التومني)

Mürcie'ye bağlı
Tümeniyye kolunun kurucusu
(bk. MÜRÇİE).**EBÜ MUHAMMED el-CERİRİ**

(أبو محمد الجريري)

Ebû Muhammed Ahmed b.
Muhammed b. el-Hüseyn el-Cerîrî
(ö. 321/933)

İlk dönem sûfilerinden.

Bağdat'ta yaşadı. Gençliğinde fıkıh ilmiyle meşgul oldu. Daha sonra Sehl et-Tüsterî ile Cüneyd-i Bağdâdî'nin sohbetlerine katıldı. Tasavvufa meyli giderek artınca Cüneyd'e intisap edip onun gözde müridi oldu. Kaynaklar, Cüneyd'in vefat ederken müridlerine şeyh olarak Ebû Muhammed'i tavsiye ettiğini bildirirler. Âlim bir şeyh olarak tanınan Cerîrî hac için gittiği Mekke'de bir ay itikâfta kaldı. Şeyhinin tasavvufuyla ilgili görüş ve davranışlarını takip eden Ebû Muhammed, irşad faaliyetlerine devam ederken Karmatîler'le çıkan bir çatışmada 120 yaşlarında susuzluktan öldü (Câmî, s. 139).

Ebû Muhammed, tasavvuf tarihinde çok önemli bir yeri olan Cüneyd mektebinin en büyük temsilcilerinden biri olup fikirleri, yorumları ve yetiştirdiği müridlerle tasavvuf düşüncesinin gelişmesine hizmet etmiştir. Tasavvufu, "kötü huylardan arınıp iyi huylar edinmek" ve "hal-leri murakebe etmek ve edebe sarılmaktır" şeklinde tarif eder. Onun "halkın arasına girmek, fakat Hakk'ı bırakıp halkla meşgul olmamak" şeklindeki uzlet tarifini Nakşibendîliğin "halvet der-encümen" ilkesiyle bağdaştırmak mümkündür. Ona göre ihlâs yakînin semeresidir. "En yüksek seviyede şükür, şükürden âciz kalındığını anlamaktır". "Sabır, sıkıntı ve refahı aynı derecede sükûnetle karşılayabilme gücüdür".

Çağdaş Hallâc konusunda susmayı tercih eden Ebû Muhammed tasavvufu üç kelime ile özetlemiştir: İktifâ, ittikâ ve ihtimâ. Allah ile iktifâ edip lutuflarını yeterli görmek kişinin iç dünyasını, ittikâ (takvâ) yolunu tutmak da davranış tarzını güzelleştirir; ihtimâ ise (perhizkârlık) karakteri sağlamlaştırır. Birincisi mârifet saflığı, ikincisi güzel ahlâk, üçüncüsü dengeli bir karakter sağlar

(Sülemî, s. 262). Cerîrî, Kur'an-ı Kerim'deki, "Rabbânîler olunuz..." (Âl-i İmrân 3/79) ifadesini, "Allah ile söyleyen, Allah ile işiten olunuz" şeklinde tefsir etmiştir. Onun, "mevcut olanı kaybetmemek için mevcut olmayana istememek" şeklindeki fakr tarifini de Kelâbâzî, "farzları yerine getirememeye korkusu bulunmadıkça rızık talebinde bulunmamak" diye yorumlamıştır.

Cüneyd'in sahv* esasına dayanan tasavvuf anlayışına sadakatle bağlı kalan Cerîrî'ye göre, Allah'ın önemini belirttiği tâli hususlara, yani araç mahiyetinde olan kulluk vecibelerine riayet etmeden temel hususlara, gayelere ulaşmak, müşâhede mertebesine ermek mümkün değildir (a.g.e., s. 263). Ebû Muhammed, bu anlayışı ile şer'î konularla tasavvufî meseleler arasındaki bağlantıyı vurgulamak istemiştir. "Tasavvuf barış değil savaştır" (Herevî, s. 355) derken de mücâhedenin devamlı olması gereğine işaret etmiştir. Cüneyd gibi o da amelin verdiği zorluğun sürekliliğine inanır, ancak bazan bu zorluğun hissedilmeyeceğini söylerdi (Sülemî, s. 263). Menkıbe ve kıssalara değil gönül ehline ve muhakemesi sağlam olanlara bağlanmayı tavsiye ederdi (Münâvî, II, 10). Ona göre tasavvufun özû insanın kendini daima murakabe halinde bulundurması, bu halde iken dış görünüşün şer'î hükümlere uygun olmasıdır (a.g.e., II, 10). Hak'la halk arasındaki ilişkiyi anlatmak için şöyle diyordu: "Senin zikrin Hakk'ın zikrine bi-tişmedikçe zikrin sende kalır, bitişince yükselir ve bağlardan kurtulur. Ezeli ile birlikte bulunan hâdis daima yok olur, yani fer'î olan her şey ortadan kaybolup gider; sadece ezeli olan kalır" (Sülemî, s. 293).

Kelâbâzî ve Münâvî onu eser veren sûfiler arasında sayarlarsa da bu eserler günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 60, 144; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 25, 49, 64; Sülemî, *Ṭabaḳât*, s. 259, 262, 263, 293; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 347-348; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 430-434; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), s. 152; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 251-252; Herevî, *Ṭabaḳât*, s. 355, 359; Attâr, *Tezkiretül-evliyâ*, s. 579; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, II, 447-448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 148; İbnü'l-Mülakkin, *Ṭabaḳâtü'l-evliyâ*, s. 71; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 39; Câmî, *Nefehât*, Tahran 1947, s. 139; Şarânî, *et-Ṭabaḳât*, I, 94, 97; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 9-10.

MUSTAFA KARA

EBÜ MÜSÂ el-ANEZÎ

(bk. İBNÜ'İ-MÜSENNÂ).

EBÜ MÜSÂ el-EŞ'ARİ

(أبو موسى الأشعري)

Ebû Mûsâ Abdullâh b. Kays
b. Süleym el-Eş'arî
(ö. 42/662-63)Hakem Vak'ası'nda
Hz. Ali'yi temsil eden
fakih sahâbî.

Yemen'in Zebîd şehrinde oturan, ah-lâk ve meziyetleri Hz. Peygamber tarafından övülen Eş'ar kabilesindedir. Annesi Zabye (Tufye) bint Vehb Medine'ye hicret edip orada vefat eden sahâbedendir. Hz. Peygamber'in halkı İslâm'a davet ettiği duyulunca Ebû Mûsâ ile iki ağabeyinin de aralarında bulunduğu elli iki kişilik bir heyet onun yanına gitmek üzere bir gemiye bindi; fakat gemi kötü hava şartları yüzünden Habeşistan'a sürüklendi. Heyet mensupları, Ca'fer b. Ebû Tâlib ve arkadaşlarının orada bulunduğunu öğrenince bir süre Habeşistan'da kaldılar. 7 (628) yılında Hayber'in fethi sırasında Habeşistan'daki müslümanlarla birlikte Medine'ye döndüler ve Hz. Peygamber'in Hayber'de olduğunu öğrenince oraya gittiler. Ele geçen ganimetten kendilerine pay veren Resûl-i Ekrem, hem Habeşistan'a hem de Medine'ye hicret etmeleri sebebiyle iki hicret sevabı aldıklarını söyleyerek kendilerini tebrik etti (Buhârî, "Farzû'l-humus", 15, "Meğâzî", 38, 55; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 169). Ebû Mûsâ'nın müslüman oluşuyla ilgili bilgi veren bazı kaynaklar ise onun Mekke'de İslâmiyet'i kabul ederek memleketine döndüğünü ve daha sonra müslüman olan Eş'arîler'le birlikte Ca'fer b. Ebû Tâlib ve arkadaşlarının Habeşistan'dan döndükleri tarihte Medine'ye gittiklerini, dolayısıyla Habeşistan'a hicret etmediklerini kaydetmektedir.

Ebû Mûsâ Hayber'in fethinden sonra yapılan gazve ve seriyelere katıldı. Huneyn Gazvesi'nde bozguna uğrayan düşman askerlerini takip etmekle görevlendirilen amcası Ebû Âmir el-Eş'arî kumandasındaki birlikte o da vardı. Ebû Âmir şehid düşerken kumandayı kendisine bıraktı. Birlik Medine'ye dönünce Resûl-i Ekrem her iki kumandana da dua etti.

Hz. Peygamber, Ebû Mûsâ'yı Vedâ hac-cından önce Yemen'in Zebîd, Aden, Me'rib

ve sahil taraflarının zekâtını toplamakla görevlendirdi. Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde de orada kalan Ebû Mûsâ *ridde** olaylarında Esved el-Ansî ile mücadele etti. Daha sonra Medine'ye dönerek Suriye fetihlerine katıldı. Hz. Ömer onu, Mugîre b. Şu'be'den boşalan Basra vali ve kadılığına tayin etti (17/638). Bu görevlerinin yanı sıra Basralılar'a Kur'an öğretti. Valiliği esnasında Nusaybin, Dinever, Kum, Kâşân gibi birçok şehrin fethinde önemli hizmetler ifa etti. Ahvaz ve İsfahan'ı fethetti. Tüster'de İran ordusunu kuşatarak Hürmüzân'ı esir aldı ve halifeye gönderdi. Daha sonra Hz. Ömer, Ammâr b. Yâsir'den boşalan Kûfe valiliğini de ona verdi (22/642-43). Ebû Mûsâ Hz. Osman devrinde de Basra ve Kûfe valiliği yaptı. 29 (649-50) yılında valilikten azledilince Kûfe'de Kur'an ve fıkıh öğretmeye devam etti; talebelerinin sayısı bazan 300'ü buluyordu. 34'te (654-55) Saîd b. Âs'ın azlından sonra tekrar Kûfe valiliğine getirildi. Hz. Osman'ın şehid edildiği tarihte bu görevini sürdürüyordu. Cemel Vak'asında tarafsız kalmayı tercih ettiği için Hz. Ali onu valilikten azletti. Ebû Mûsâ da Dimaşk taraflarında bir köyde inzivaya çekildi. Siffîn Savaşı başlamadan önce, Hz. Ali'yi destekleyen bazı kimselerin hakaretine uğramasına rağmen fitne konusunda bizzat Hz. Peygamber'den duyduğu hadisleri rivayet ederek Küfeîiler'i bu savaşta tarafsız kalmaya teşvik etti. İki grup arasında barışın tarafsız hakemlerce gerçekleştirilmesi kararlaştırıldığı zaman Hz. Muâviye Amr b. Âs'ı, taraftarlarının ısrarı üzerine Hz. Ali de Ebû Mûsâ'yı hakem olarak seçti. Hakemler Ezruh'ta bir araya geldiklerinde Hz. Ali ile Muâviye'nin azledilerek halifenin bir şûra tarafından seçilmesini kararlaştırdılar. Bu karar önce Ebû Mûsâ tarafından açıklandı; söz sırası Amr'a gelince Amr Hz. Ali'yi azledip hilâfet makamına Muâviye'yi tayin ettiğini bildirdi. Ebû Mûsâ buna karşı çıkmışsa da durum değişmemiş ve neticede hakem olayı hilâfet meselesini bir çıkmaza götürmüştür (bk. SİFFİN). Bu hadiseye çok üzülen Ebû Mûsâ siyasî hayattan tamamıyla uzaklaşp uzlete çekildi.

Hicrî takvimin tesbitine onun vesile olduğu söylenmektedir. Buna göre Ebû Mûsâ, "Bize tarihsiz mektuplar gönderiyorsunuz" diye Hz. Ömer'i uyarılmış, halife de bir şûra toplayarak hicretî tarih başlangıcı olarak kabul etmiştir (Taberî, II, 388; İbnü'l-Esîr, I, 10; ayrıca bk. İA, V/1, s. 477).

42 (662-63) yılında vefat eden Ebû Mûsâ'nın 43, 44, 53, 54 yıllarında öldüğüne dair rivayetler de vardır. Onun Kûfe'de mi yoksa Mekke'de mi vefat ettiği hususu ihtilâflıdır.

Ebû Mûsâ el-Es'arî'nin İbrâhim, Ebû Bürde, Ebû Bekir, Mûsâ ve Muhammed adlarında beş oğlu olduğu, ilk çocuğu İbrâhim'in adını Hz. Peygamber'in koyduğu ve ona hayır duada bulunduğu bilinmektedir.

Ebû Mûsâ, Kur'an-ı Kerîm'i bizzat Hz. Peygamber'den öğrenerek ezberleyen sayılı sahâbilerden biridir. Güzel sesiyle Kur'an okuyuşu herkesi hayran bırakırdı. Bir gece Hz. Peygamber Ebû Mûsâ'nın Kur'an okuyuşunu dinlemiş, kendisine Hz. Dâvûd'un kine benzer bir ses verildiğini söylemişti (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Şur'ân", 31). Hasan-ı Basrî, Basralılar'a Kur'an ve fıkıh öğreten Ebû Mûsâ'nın halka çok faydalı olduğunu ve Basra'ya ondan daha hayırlı bir kimsenin gelmediğini ifade etmiştir. Tâbiîn âlimlerinden Şa'bî ulemânın altı kişiden ibaret olduğunu söyleyerek Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit ve Übey b. Kâ'b ile birlikte onun adını da zikrederdi. Esasen Hz. Peygamber'in sağlığında fetva verenler Hz. Ömer, Hz. Ali, Muâz b. Cebel ve Ebû Mûsâ el-Es'arî idi. Verdiği fetvalar küçük bir cüz hacminde olan Ebû Mûsâ, "Gerçek gün ışığı gibi ortaya çıkmadan bir hâkimin hüküm vermesi doğru değildir" derdi.

Zühd ve takvâsiyle tanınan Ebû Mûsâ el-Es'arî, uzun yıllar idarecilik yapmasına rağmen dünya malına hiç iltifat etmedi. Etrafindakilere Hz. Peygamber zamanında yaşadıkları mütevazî hayattan örnekler vererek sade yaşamanın güzelliğini anlattı. Onun en belirgin vasıflarından biri de hayâ duygusu idi. Allah'tan hayâ ettiği için karanlıkta iki büküm yıkandığını söylerdi. Talebelerini yumuşak kalpli olmaya teşvik eder, Allah korkusundan ağlamayı tavsiye eder, "Ağlayamıyorsanız ağlamaya gayret edin; zira cehennem ehli göz pınarları kuruyana kadar ağlayacak, sonra içinde gemiler yüzecek kadar kanlı yaşlar dökcekler" derdi. Hz. Peygamber onun hakkında, "Allahım! Abdullah b. Kays'ın günahını affeyle ve kıyamet gününde ona en güzel makamı ver" diye dua etmiştir (Buhârî, "Megâzî", 55).

Rivayet ettiği hadisleri Hz. Peygamber'den, ayrıca dört halifeden, Muâz b. Cebel, Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b ve Ammâr b. Yâsir gibi sahâbilerden al-

mıştır. Kendisinden de oğulları Mûsâ, İbrâhim, Ebû Bürde, Ebû Bekir, ashaptan Ebû Saîd el-Hudrî, Enes b. Mâlik, tâbiilerden Kays b. Ebû Hâzim, Saîd b. Müseyyeb, Zir b. Hubeyş, Ebû Osman en-Nehdî ve Hasan-ı Basrî gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır. Oğullarından Ebû Bürde'nin torunu Ebû Bürde Bureyd b. Abdullah'ın, Ebû Mûsâ'dan rivayet edilen ve sonraları *Mûsnedü Büreyd* diye anılan kırk hadislik cüzünün bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Şehid Ali Paşa, nr. 541, vr. 136^a-174^a). Rivayet ettiği 360 hadisin kırk dokuzu *Şahîhayn*'da bulunmaktadır. Bunlardan dördü yalnız Buhârî, on beşi yalnız Müslim tarafından rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer'in yargılama hukukuyla ilgili olarak Ebû Mûsâ'ya gönderdiği mektup İslâm hukuk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hz. Ömer bu mektubunda kazânın muhkem bir farîza ve uyulan bir sünnet olduğunu belirttikten sonra kadının tarafsızlığı, tarafların delil getirme yükümlülüğü, barışma, hâkimin hatalı karardan dönmesi gibi yargılama hukukunun temel meselelerine temas etmektedir. Ayrıca Kitap ve Sünnet'te bulunmayan hususlarda kıyasa başvurulması, yalancılığı sabit olmadıkça bütün müslümanların dürüst birer şahit sayılması gibi meseleler üzerinde durmaktadır. Bu mektubun özellikle tarafsızlığa önem vermesi, kanunî-maddî delilleri bugünkü hukuk anlayışına uygun bir biçimde ortaya koyması ve eski hukuklarda rastlanan keyfî delilleri kaldırması, maddî delillerin bulunmadığı durumlarda yemin gibi dinî-ruhî delilleri onların yerine ikame etmesi, hukuk tarihinde ileri bir anlayış olarak kabul edilmektedir. Bu mektup, sonraki dönem İslâm hukukçuları tarafından yargılama hukukunun esasları ortaya konurken kendisine sıklıkla başvuru temel bir kaynak olmuştur. Mektup İbn Kayyim tarafından şerhedilmiştir (*İ'lamü'l-muvâkkı'în*, I, 85 vd.).

Bu mektubun Basra'da kadı olarak değil vali olarak görev yapan Ebû Mûsâ'ya gönderilmemesi gerektiğini, Buhârî ve Müslim gibi muteber kaynakların böyle bir mektuba yer vermediğini, Ebû Yûsuf'un benzer bir mektubu Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a gönderilmiş gibi gösterdiğini ileri süren D. S. Margoliouth, Emile Tyan, Joseph Schacht gibi çağdaş bazı Batılı araştırmacılar mektubun varlığını şüphe ile karşılamaktadırlar. Halbuki birkaçı dışında bütün İslâm kaynakları mektubu gerçek olarak kabul

etmektedir. Mektubun Hz. Ömer'e aidiyetini kabul etmeyen İslâm âlimlerinden biri de Zâhîrîler'den İbn Hazm olup (*el-Muḥallâ*, I, 59) Batılı araştırmacılar onun karşı çıkmasını da kendi iddialarına delil olarak göstermektedirler.

Ancak ileri sürülen iddia inandırıcı değildir. Her şeyden önce Ebü Mûsâ'nın o dönemde Basra valisi olması mektubun sıhhatine halel getirmez. Kazâî ve idarî görevlerin henüz tam olarak ayrılmadığı ilk dönemlerde bir bölgeye vali (âmil) tayin edilen kişilerin belirli kazâî görevleri de olmuştur. Ebü Mûsâ 17 (638) yılında Basra valiliğine tayin edilmiştir. Hz. Ömer'in buraya Kâ'b b. Sûr'u kadı olarak göndermesi de 18'de vuku bulmuştur. Söz konusu mektubun Kâ'b b. Sûr'un kadı tayin edilmesinden önce, yani Ebü Mûsâ'nın idarî ve kazâî görevleri uhdesinde birleştirdiği dönemde gönderilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Mektubun *Şahîḥ-i Buḥârî* ve *Şahîḥ-i Müslim*'de yer almaması da önemli değildir. Belgenin tamamını veya bir kısmını Ma'mer b. Râşid, Mâlik b. Enes, Ebü Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Abdürrezzâk, Sâfîî, Beyhakî, Dârekutnî, Belâzürî başta olmak üzere birçok muteber kaynak üç farklı senedle rivayet etmiştir (bu kaynakların geniş bir listesi için bk. Hamîdullah, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, s. 425-427). Ebü Yûsuf'un, benzer bir mektubun Ebü Ubeyde b. Cer-râh'a gönderilmiş olmasından bahsetmesi de Ebü Mûsâ'ya gönderilen mektubun sıhhatine halel getirmez. İslâm devlet teşkilâtının ve adlî yapısının kurulmakta olduğu bir dönemde böyle bir mektubun farklı bölgelerdeki görevlilere gönderilmesi tabiidir. Zira benzer muhtevaya sahip mektuplar Kadı Şüreyh ve Muâviye'ye de gönderilmiştir (*a.g.e.*, s. 437-440). İbn Hazm'ın mektubun Hz. Ömer'e aidiyetini reddetmesine Hamîdullah'ın getirmiş olduğu yorum dikkate değer. Hz. Ömer mektubunda Ebü Mûsâ'ya Kitap ve Sünnet'te hükmü bulunan olayların benzerlerini dikkatle tesbit edip aralarında kıyas yapmasını söylemektedir. Kıyası reddeden Zâhîrîler'in önde gelen hukukçularından olan İbn Hazm, buradaki "kıyas et" ifadesinin fıkıh usulündeki terim anlamında kullanıldığını düşünerek kendi aleyhlerine kuvvetli bir delil olacak bu mektubu kökten reddetmeyi mezhebin prensipleri açısından daha uygun görmüştür. Halbuki Hamîdullah'a göre bu ifade terim anlamında değil sözlük anlamında kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Farzû'l-ḥumus", 15, "Meğâzî", 38, 55, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 31; a.mlf., *et-Târîḥu'l-kebrî*, V, 22-23; a.mlf., *et-Târîḥu's-şajîr*, I, 24, 51, 84, 92, 99, 108, 114; Müslim, "Mûsâfirîn", 235-236, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 169; Vâkîdî, *el-Meğâzî*, III, 916, 959; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 344-345; IV, 105-116; VI, 16; Vekî, *Aḥbârü'l-kuḍât*, I, 283-287; Taberî, *Târîḥ* (Ebü'l-Fazl), II, 388; III, 79-80, 228-230, 597; IV, 57, 59, 63, 69-71, 155, 183-186, 241, 264-266, 332, 336, 346, 422, 480-484, 486, 487, 499-500; V, 51-53, 67, 68, 70-71, ayrıca bk. İndeks; Ebü's-Şeyh, *Ṭabakâtü'l-muhaddisîn bi-İsfahân* (nşr. Abdülgafûr el-Belûşî), Beyrut 1407/1987, I, 237-250; Ebü Nuaym, *Hilye*, I, 256-264; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, I, 59; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 10; II, 336, 374, 421, 489, 533, 535, 540-541; III, 16, 31, 32, 38, 40, 46, 47, 99, 100, 202, 225-231, 260, 318-320, 329-333, ayrıca bk. İndeks; Mizzî, *Teḥzîbü'l-Kemâl*, XV, 446-453; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, II, 380-402; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvaḥḩi'în*, I, 85 vd.; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye*, I, 442-443; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), IV, 211-214; a.mlf., *Teḥzîbü'l-Teḥzîb*, V, 362-363; Şevkânî, *Derrü's-seḩâbe fî menâkıbi'l-ḩarâbeti ve's-şahâbe* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî), Dırmaşk 1404/1984, s. 431-432, 666; E. Tyan, *Histoire de l'organisation judiciaire en pays d'Islam*, Leiden 1960, s. 77-82; Ali Sâmi en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 105-108; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 425-427, 437-440; a.mlf., "Administration of Justice Under the Early Caliphate Instructions of Caliph 'Umar to Abû Mûsâ al-Ash'arî (17)", *JPHS*, XIX/1 (1971), s. 1-50; R. B. Serjeant, "The Caliph 'Umar's letters to Abû Mûsâ al-Ash'arî and Muâviya", *JSS*, XXIX (1984), s. 65-79; Suûd b. Sa'd b. Düreyb, "Risâletü'l-Fârûḩ li-Ebî Mûsâ el-Eş'arî raḩîyal-lâhü 'anhümâ ve'l-mebâdî'l-ḩamme fî uşûli'l-ḩazâ", *Mecelletü'l-Buḩûsî'l-İslâmiyye*, sy. 7, Riyad 1403, s. 268-289; K. V. Zetterstéen, "Eş'arî", *IA*, IV, 392-393; B. Carra de Vaux, "Hicret", *a.e.*, V/1, s. 477; L. Vecchia Vaglieri, "al-Ash'arî, Abû Mûsâ", *El'* (Fr.), I, 716-717; G. R. Hawting, "Abû Mûsâ Aş'arî", *Elr.*, I, 346-347.

M. YAŞAR KANDEMİR

EBÜ MÜSÂ el-MEDİNİ

(أبو موسى المدينة)

Ebü Mûsâ Muhammed b. Ömer
b. Ahmed el-Medîni
(ö. 581/1185)

Hadis hâfızı.

Zilkade 501'de (Haziran 1108) İsfahan'da doğdu. Bu şehre (Medînetü İsfahân) nisbetle Medîni diye anıldı. Kur'an kıraatiyle meşgul olan babası, onu henüz iki yaşında iken beraberinde hadis meclislerine götürdü. Ebü Mûsâ daha sonra ilim tahsil için başta Hemedan ve Bağdat olmak üzere birçok ilim merkezine gitti. Aralarında Ebü Ali el-Haddâd ve meşhur hadis hâfızları Ebü Zekeriyâ

Yahyâ b. Mende ve İbnü'l-Kayserânî gibi âlimlerin de bulunduğu 300'ü aşkın hocadan faydalanma imkânı buldu. Hadesin yanı sıra kıraat de okudu. Tahsilini tamamladıktan sonra İsfahan'a dönerek orada yerleşti. Kendisine Abdülkerîm es-Sem'ânî, Hâzîmî, Cemmâîlî ve Abdülkâdir er-Ruhâvî gibi meşhur muhaddisler talebelik ettiler.

Ebü Mûsâ el-Medîni, hadisleri gereği gibi ezberleme ve usulüne uygun olarak rivayet etmede gösterdiği başarı ile tanınmış bir hadis âlimidir. Talebeleri, muhaddislerin nesepleri, hadislerdeki garîb kelimeler ve diğer hadis ilimleri sahasındaki geniş bilgisinden faydalanmışlardır. İbadete düşkünlüğü, güzel ahlâkı ve özellikle çocukların Kur'an öğrenmeleriyle yakından ilgilenmesi, ayrıca kim-seden yardım kabul etmeyip geçimini ticaretle sağlaması onun başlıca özellikleridir. Kendisinden hadis rivayet eden âlimler onun sika* ve sadûk* olduğunu belirtmişlerdir. Ebü Mûsâ 9 Cemâziyelevvel 581'de (8 Ağustos 1185) İsfahan'da vefat etti ve orada defnedildi.

Eserleri. 1. *el-Mecmû'u'l-muḩiḩ fî ğarîbeyi'l-Kur'ân ve'l-ḩadîḩ*. Ebü Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın garîbü'l-Kur'ân konusundaki eserini tamamlamak maksadıyla yazdığı bu kitapta onun metodunu uygulamıştır. Eser Abdülkerîm el-Azbâvî tarafından yayımlanmıştır (I-III, Cidde 1406-1408/1986-1988). Kâsım b. Sellâm'ın söz konusu eserindeki bazı yanlışları tashih etmek için kaleme aldığı *Kitâbü Taḩziyyeti mâ yukẓi'l-ḩayn min hefevâti Kitâbi'l-Ĝarîbeyn* adlı bir diğer eseri ise Bibliothecae Bodleianae'da bulunmaktadır (bk. Brockelmann, I, 451). 2. *Nüzhetü'l-huffâz. Müselsel** hadise dair telif edilen ilk eserdir. Kitapta râvi adlarındaki teselsül esas alınmıştır. Senedin bir yerinden itibaren aynı adı taşıyan en az üç, en çok on bir râvinin birbirinden rivayet ettiği çeşitli konulara dair hadislerin yer aldığı eser Abdürredî Muhammed Abdülmuhsin tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1406/1986). 3. *Ziyâdât 'alâ Kitâbi'l-Ensâb*. Hocası İbnü'l-Kayserânî'nin *Kitâbü'l-Ensâbi'l-müttefika fi'l-ḩaḩḩi'l-mütemâsile fi'n-naḩḩ ve'z-zabî'*na yaptığı ilâveleri ihtiva eden eser, P. de Jong tarafından asıl kitapla birlikte yayımlanmıştır (Leiden 1869). Bu neşirde Ebü Mûsâ'nın zeyli kitabın 167-224. sayfaları arasında yer almaktadır. 4. *Ṭivâlü'l-eḩâdiḩ ve'l-aḩbâr ve ğureri'l-ḩaḩaḩ ve'l-aḩâr. Ṭivâlitü'l-eḩâdiḩ* diye denilen eser, Hulefâ-yi Râşidîn başta olmak üzere bazı sa-